

Forord

I juni 1999 søgte Hjerneskadeteamet, Vejle Amt midler hos Socialministeriet med henblik på at videreudvikle indsatsen på hjerneskadetområdet.

Hjerneskadeteamet ønskede at udvikle og afprøve tilbud til børn og unge mellem 12 – 17 år, som er i den situation, at en af forældrene har pådraget sig en hjerneskode gennem sygdom eller ulykke.

Socialministeriet gav i december 1999 besked om, at det via satsreguleringspuljen ønskede at støtte projektet med op til 255.000 kr.

Herefter gik Hjerneskadeteamet i gang med at engagere medarbejdere til projektet, som i løbet af foråret 2000 ud fra projektansøgningen udfærdigede en udvidet projektbeskrivelse og en overordnet planlægning af projektets forløb.

I efteråret 2000 gennemførtes første del af projektet, afholdelse af to weekendkurser for børn og unge af hjerneskadede forældre.

Efterfølgende blev hvert enkelt kursus evalueret. Som følge heraf blev indhold og metoder justeret og videreudviklet.

Kurserne danner baggrund for projektets anden del, udarbejdelse af informations- og undervisningsmateriale til lærere i grundskolen. Materialet omhandler typiske problemstillinger i forbindelse med en opstået hjerneskode og børn og unges mulige reaktioner på forældres sygdoms/skadesforløb.

Anden del af projektet og den afsluttende rapportskrivning blev udarbejdet i foråret 2001.

Nærværende rapport består af tre dele.

Første del indeholder den udvidede projektbeskrivelse, der har dannet baggrund for planlægning og gennemførelse af projektet. Projektbeskrivelsen er udfærdiget af medarbejdere fra Vejlefjord Centret: Fysioterapeut Hanne Nielsen, psykolog Helle Tranberg Johansen og psykolog Annelise Gammelgaard under vejledning af chefpsykolog Grethe Damgaard.

Anden del indeholder beskrivelser og evaluering af de gennemførte kurser for børn og unge, udarbejdet af fysioterapeut ved Vejlefjord Centret, Carsten Jensen, samt undertegnede to psykologer.

Tredje del beskriver overvejelser i forbindelse med udarbejdelse af materiale til skolerne, samt det færdige resultat fremstillet af undertegnede to psykologer.

Afslutningsvis er relevante bilag vedlagt.

Det er vores håb, at nærværende rapport og projektet som helhed kan være medvirkende til, at der skabes nye tilbud og støttemuligheder til børn og unge af hjerneskadede forældre, da der bestemt fortsat er behov herfor.

Samtidig vil vi sige tak til Socialministeriet, der med den økonomiske støtte gjorde projektet muligt, tak til Vejlefjord Centret, der stillede lokaliteter til rådighed og ikke mindst tak til de deltagende børn og unge, der alle med deres engagement og åbenhed har givet os en stor indsigt i, hvorledes problemstillingerne kan opleves, når man er mellem 12 og 17 år.

Hjerneskadeteamet
Juni 2001

Annelise Gammelgaard
Helle Tranberg Johansen

1. DEL: PROJEKTBESKRIVELSE

Ud fra projektansøgning: ”Børn af hjerneskadede forældre”, d. 30.06.99 (Bilag 1) blev nedenstående udvidede projektbeskrivelse udarbejdet i foråret 2000.

Baggrund for etablering af projektet

I arbejdet med genoptræning af voksne med en erhvervet hjerneskade møder vi på Vejlefyord ofte hele familien: den skadede, dennes ægtefælle samt ”børn af..”.

Vi har ofte i vores kontakt med disse familier set, hvordan hele familien er belastet, og at børn og unge må bære alt for store byrder på deres skuldre, fordi forældrene ikke har overskud til at tage hånd om børnenes følelsesmæssige behov i den svære situation, hvor den ene forælder er blevet skadet.

Børnene ser nogle ting hos den, der er ramt af sygdom og ser nogle reaktioner hos de andre pårørende. Ofte bliver børnene kun delvist orienteret om, hvad der er på spil, og de ser ofte ikke umiddelbart en sammenhæng mellem sygdommen og dens følgevirkninger. På den måde opleves den skadedes sygdomsforløb brudstykkevis, og børnene gør sig en masse tanker, der medfører risiko for, at de mange brudstykker sættes sammen til et billede, der ikke er i overensstemmelse med den reelle situation.

Hos nogle børn og unge udvikler der sig en følelse af manglende tryghed, en følelse af savn, angst og flovhed eller en følelse af skyld eller vrede. Der ses forskellige reaktioner hos børnene i form af f. eks overtilpasning, isolationstendens, koncentrationsvanskeligheder eller aggressiv adfærd. Reaktionerne er forskellige, men fælles er, at den ramte er en voksen, der normalt forventes at give omsorg, kærlighed og opmærksomhed, og at denne voksne har fået ændret betingelserne for at kunne være ”omsorgsperson”. Også den raske forælder har fået ændret sine betingelser for at kunne give omsorg, på grund af et øget følelsesmæssigt og arbejdsmæssigt pres.

Manglende kontakt, nedsat kontakt eller svækkede følelsesmæssige bånd til forældre på grund af sygdom vil ofte udløse en krisereaktion hos børnene. Krisereaktionen opstår ved, at de kommer i en livssituation, hvor deres tidligere erfaringer og indlærte reaktionsmåder ikke er tilstrækkelige til at forstå og psykisk beherske den nye situation.

Problemstilling

- Fra samfundets side bliver børnene ofte overset i de hjælpeforanstaltninger, der er for en ”skadet (sygdomsramt) familie”. Der ydes primært hjælp til de voksne.
- Mange børn og unge har det svært, fordi de alene skal tumle disse problemer og de udvikler i værste fald psykiske forstyrrelser som følge af presset.

Antagelser

- Hvis man i tide tager hånd om børnene, vil man kunne sikre dem gode betingelser for at indgå i den udvikling og bearbejdning, der er nødvendig i familien under de ændrede livsvilkår.
- Hvis man som en forebyggende indsats giver information og viden om hjerneskade, vil der opleves færre misforståelser på længere sigt.
- Hvis man i forbindelse med, at en forælder er blevet skadet:

- giver plads til en bearbejdning af de følelsesmæssige reaktioner
 - øger accepten af disse følelsesmæssige reaktioner
 - samt giver mulighed for at møde andre i samme situation,
- vil man øge muligheden for en god udvikling hos børnene og dermed forebygge vanskeligheder på længere sigt.

Målsætning

I projektansøgningen er formålet med projektet todelt.

Første del omhandler afholdelse af weekendkursus for en række børn og unge, der kommer fra hjem, hvor en af forældrene har pådraget sig en hjerneskade. Kurset skal ses som en afprøvning af kursusformen, som et led i en forebyggende indsats. Målet er, at de pågældende børn og unge undgår udvikling af psykosociale vanskeligheder som følge af forælders skade og en deraf ændret dynamik i familien.

Herved får gennemførelsen af kurset et flerdelt formål. Det drejer sig om, at de deltagende børn og unge får et konkret udbytte af kurset og om, at man får mulighed for at drage en række erfaringer vedrørende planlægning, gennemførelse og udbyttet af et sådant kursustilbud.

Desuden samles materiale ind til gennemførelse af projektets andet hovedformål.

Anden del omhandler en forebyggende indsats gennem skolen. Ideen er, at den enkelte skole / lærer får stillet et informationsmateriale til rådighed. Materialet omhandler viden om hjernen, hjerneskade og følgevirkninger heraf og skal udformes på en måde, så det er brugbart for den enkelte lærer uden forudgående kendskab til hjerneskade, såfremt vedkommende får en elev i klassen, hvor en af forældrene har pådraget sig en hjerneskade.

Nedenfor uddybes de to formål med en række delmål, der arbejdes udfra i den konkrete udformning og virkeliggørelse af projektet.

Via samtaler og undervisning på et weekendkursus at give børn af hjerneskadede forældre den nødvendige indsigt og handlekompetence, så man sikrer en god udvikling i familien og forebygger vanskeligheder ikke mindst hos de yngste i familien.

Formålet er at:

- det enkelte barn/ung får en viden om hjernen og dens funktion.
- det enkelte barn/ung får en viden om, hvilke årsager der kan være til en erhvervet hjerneskade.
- det enkelte barn/ung får en viden om typiske følgevirkninger efter en hjerneskade.
- det enkelte barn/ung får en større forståelse af forælders skade og følgevirkninger.
- det enkelte barn/ung får mulighed for at bearbejde oplevelser i forbindelse med, at forælderen har fået en skade og fortsat har følgevirkninger efter denne.
- det enkelte barn/ung får mulighed for at være sammen med andre børn og unge, der er i samme situation og dermed opleve ikke at være alene med problematikken.
- det enkelte barn/ung får mulighed for at få en accept af de tanker og følelser, der er opstået i forbindelse med forælders sygdomsforløb og en indsigt i, at disse også er normale.
- det enkelte barn/ung får mulighed for at tale om eventuelle tanker om skyld og ansvar i forbindelse med forælders skade og livskvalitet efter skaden.

- det enkelte barn/ung får mulighed for at tale om vanskeligheder i relationen til den skadede.
- det enkelte barn/ung får mulighed for at tale om omgivelsernes / netværkets reaktioner på, at den ene forælder har fået en hjerneskade.
- det enkelte barn/ung får øget sine handlemuligheder/hjælp til selvhjælp.
- At der desuden afprøves en række undervisningsmidler og metoder i forbindelse med undervisning af børn og unge om hjernen, hjerneskade og følgevirkninger.
- At der opnås større indblik i børn og unges forskelligartede reaktioner og problemstillinger i forbindelse med, at en forælder pådrager sig en hjerneskade.
- At man gennem evaluering af weekendkurset får større indblik i anvendeligheden af et sådant tilbud i forhold til at forebygge psykiske vanskeligheder hos de deltagende.
- At man får viden om ressourceforbruget i forbindelse med et weekendkursus.

Via informationsmateriale til skolerne at støtte og inspirere læreren og vejlede eleverne gennem et undervisningsmateriale med specielt sigte på hjerne, hjerneskade og følgevirkninger.

Formålet er:

- at udfærdige et informationsmateriale til lærere, der beskriver børns mulige reaktioner på, at en af forældrene pådrager sig en hjerneskade
- at udfærdige et informationsmateriale til lærere, der beskriver hjernen, hjerneskade og følgevirkninger
- at udfærdige et undervisningsmateriale, der vil kunne anvendes i klasser (6. - 10. klassetrin), hvor en af eleverne har været udsat for, at en forælder har pådraget sig en hjerneskade.
- at sende det udarbejdede materiale til Socialministeriet med henblik på en evt. mangfoldiggørelse og distribution.

Målgruppe

Børn/unge i alderen 12 – 17 år, bosiddende i Vejle Amt og som er børn af en familie, hvor én af forældrene er hjerneskadet.

Inklusionskriterier

- Alder 12-17 år (incl.)
- Aldersfordeling: 4 børn i alderen 12 – 14 år
4 unge i alderen 15 – 17 år
- Bosiddende i Vejle Amt.
- Barn/børn af en hjerneskadet forælder. Må gerne være fraskilt forældrepar, der skal dog være kontakt til den hjerneskadede forældre.
- Motiverede for weekendophold.
- Kunne forstå og tale dansk.

Eksklusionskriterier

- Børn/unge med psykiatrisk diagnosticerede lidelser.
- Børn/unge med misbrugsproblemer.

Rekruttering

Rekruttering foregår via Hjerneskadeteamet i Vejle Amt.

Hjerneskadeteamets opgaver:

Finde navne på børn af hjerneskadede forældre, samt indhente tilladelse til at videregive navne og adresser til projektmedarbejderne.

Projektmedarbejdernes opgaver:

Udarbejde samt udlevere fyldestgørende, skriftlig information til familierne, samt indhente endelige tilsagn om deltagelse i projektet.

Etiske overvejelser

- Nogle børn kan have et behov for samtaler, der ikke kan dækkes på et weekendkursus
- Nogle børn kan komme på weekendkursus med problemstillinger/dysfunktioner, der ikke relaterer sig til en hjerneskadet forælder

Gennem planlægning af de to weekendkurser findes det vigtigt, at projektmedarbejderne opfanger signaler fra børn, der har behov for særlig støtte og formidler kontakt til Hjerneskadeteamet, Vejle Amt. Hjerneskadeteamet vil efter vurdering kunne rådgive familierne og være behjælpelige med at sende anmodning om hjælp/støtte til disse børn ad de sædvanlige kanaler.

Projektmedarbejdere

2 psykologer samt 1 fysioterapeut, alle ansat ved Vejle fjord - Center for udvikling og genoptræning.

Samarbejdspartnere

Der er samarbejdspartnere på to planer:

Det nære plan:

- Hjerneskadeteamet i Vejle Amt.
- Implicerede familier

Det overordnede plan:

- Socialministeriet. Projektet støttes herfra i henhold til bevilling af 23.12.99.
- Videnscenter for Hjerneskade til videreformidling af projektet.

Succeskriterier

- At der kan rekrutteres 2 x 8 børn/unge i de nævnte aldersgrupper inden for inklusionskriterierne og uden for eksklusionskriterierne
- At der afholdes 2 weekendforløb i sept. og okt. 2000

- At evalueringen ved hvert weekendforløbs afslutning viser tydelig tendens til, at børnene/de unge umiddelbart kan forstå sammenhængen mellem weekendens indhold og deres egen situation.
- At børnene/de unge får en forståelse af forskellige årsager til hjerneskade samt følger efter hjerneskade, og kan indgå i dialog herom i forhold til deres egen far/mor.
- At flertallet af børnene/de unge giver udtryk for, at de føler sig bedre rustet til at tackle hverdagen med de ændrede livsvilkår
- At projektmedarbejderne opfanger signaler fra børn, der måtte have behov for særlig støtte og formidler kontakt til Hjerneskadeteamet (se etiske overvejelser).
- At mindst 75% af de udsendte spørgeskemaer besvares og returneres.
- At det udarbejdede undervisningsmateriale kan bruges til de nævnte klassetrin

Evaluering

Hvert weekendophold evalueres for sig. Evalueringen foretages af projektmedarbejderne og kursusdeltagerne ved kurssets afslutning samt via spørgeskemaer 1 mdr. efter weekendkurssets afslutning. Der evalueres ud fra følgende punkter:

- Undervisningens form, indhold og rammer.
- Undervisningsmaterialets anvendelighed i forhold til målgruppen.
- Processen fra weekendens start til slut.
- De opstillede delmål for weekenden, som beskrevet under 'Målsætning'

Desuden evalueres der samlet, når begge weekendophold er afsluttede. Evalueringen foretages af projektmedarbejderne med inddragelse af de returnerede spørgeskemaer. Foruden de ovenfor nævnte punkter evalueres det samlede projektforsløb samt det udarbejdede informations- og undervisningsmateriale. Den samlede evaluering skal munde ud i en anbefaling til, hvordan man fremover kan medvirke til at tage vare på børn af hjerneskadede forældre.

Afholdelse af weekendkurser

De to weekendkurser afholdes henholdsvis d. 15.-17. september og den 6.- 8. oktober 2000.

De 8 børn indkvarteres på værelser i Bakkehuset, der er tilhørende Vejle fjord Centret.

En stor del af undervisningen vil foregå i Bakkehuset, men også Vejle fjords øvrige lokaliteter/ faciliteter vil blive anvendt, f.eks. samtalerum, træningsrum i fysioterapien og den smukke natur rundt om centret.

Forplejningen hentes i Vejle fjord Centrets centrale køkken, med undtagelse af aftensmaden lørdag aften, som tilberedes i fællesskab i gruppen.

Undervisningens indhold vil dreje sig om følgende:

- Hjernens opbygning og funktion
- Hvorfor opstår hjerneskader
- Forskellige former for følgevirkninger efter en hjerneskade (primære og sekundære)
- Prognoser efter hjerneskade
- Familiens reaktioner på, at et medlem har fået en hjerneskade.

- Omverdenens reaktioner på, at et familiemedlem har fået en hjerneskade
- Hvordan tackler man selv situationen/hvordan passer man på sig selv.

Undervisningsformen vil veksle mellem formidling af konkret viden gennem korte oplæg fra projektmedarbejderne, styret erfaringsudveksling i mindre samtalegrupper, fysiske, praktiske og kreative aktiviteter.

Der afsluttes med en evaluering af forløbet, hvor hver enkelt deltager kan give udtryk for sin oplevelse af weekenden.

Ligeledes vil det være muligt for den enkelte at give udtryk for et behov for yderligere støtte, hvorefter projektmedarbejderne gennem Hjerneskadeteamet kan være behjælpelig med etablering af kontakt til andre støttende instanser.

Ca. en måned efter weekendkurset udsendes et kortfattet spørgeskema til henholdsvis det deltagende barn/ung og dennes forældre. Skemaet indeholder spørgsmål vedrørende udbyttet af kurset.

2. DEL:

AFSLUTTENDE RAPPORT VEDRØRENDE PROJEKTETS FØRSTE DEL - AFHOLDELSE AF WEEKENDKURSER FOR BØRN OG UNGE.

I forlængelse af projektbeskrivelsen følger nedenfor en redegørelse for projektets faktiske gennemførelse.

Den afsluttende rapport er opdelt i to hovedområder, der knytter sig til projektets to hovedformål. I dette afsnit beskrives således projektets første del "Afholdelse af weekendkurser for børn og unge af hjerneskadede forældre."

Målgruppe og rekruttering

Der var på forhånd projekteret med deltagelse af otte børn/unge i alderen 12 -17 år fra familier, hvor én af forældrene er hjerneskadet, samt bosiddende i Vejle Amt.

I planlægningen ønskede vi at tilstræbe en fordeling med fire af hvert køn, og fordelt med fire i hver af de to aldersgrupper 12-14 år og 15-17 år.

Det viste sig at være sværere end forventet at rekruttere deltagere, og i særdeleshed at opnå den foretrukne sammensætning.

På det første kursus deltog fem drenge på henholdsvis 12, 13, 15, 15 og 16 år.

På andet kursus deltog seks børn og unge, tre af hvert køn, i alderen 12, 13, 14, 14, 15 og 16 år. Undervejs på det andet kursus måtte vi ændre i gruppesammensætning, således at der i stedet for to grupper med hver tre deltagere, blev to grupper med henholdsvis to og fire deltagere.

Ingen af de to kurser blev fuldt besat, på trods af at kriteriet om, at børnene skulle være bosiddende i Vejle amt, blev udeladt i forbindelse med afholdelse af det andet kursus.

Fra Hjerneskadeteamet, Vejle Amt modtog vi adresser på 19 børn, der kunne være mulige deltagere på de to kurser.

Ud af de 19 børn deltog otte i et af de to kurser. En af de 19 børn faldt ud på grundlag af eksklusionskriteriet psykiatrisk lidelse. Derudover blev tre kursusdeltagere rekrutteret via deltagere på Vejlefjord Centrets rehabiliteringstilbud.

En del børn og unge ønskede således ikke at deltage i weekendkurset.

Den hyppigste begrundelse herfor var den tidsmæssige placering af kurset. Flere familier oplevede, at tilbuddet var kommet for sent i forhold til skadestidspunktet og i forhold til de problemer og tanker barnet / den unge havde haft som følge heraf. De gav således udtryk for, at behovet ikke eksisterede *længere*, men understregede samtidigt, at det havde været tilstede tidligere i forløbet.

Enkelte unge fravalgte kurset med baggrund i modstand mod at forholde sig til den skadede forælder og hjerneskadeproblematik generelt.

Endeligt blev også barnet / den unges usikkerhed nævnt som årsag til ikke at turde melde sig på et kursus, hvor både de andre deltagere og underviserne var ukendte. Det kræver mod at tilmelde sig. Flere af deltagerne fortalte, at de havde været meget i tvivl om, hvorvidt de turde deltage og har beskrevet nervøsiteten forud for og i starten af kurset.

Konklusion vedrørende målgruppe og rekruttering:

Aldersspredningen fra 12 til 17 år er acceptabel, såfremt der er en jævn fordeling af deltagere på de forskellige alderstrin.

Deltagerne viste sig meget forskellige trods relativt lille aldersforskel. Især var der stor forskel på forholdsvis unge drenge og lidt ældre piger, når det gælder modenhed, omgangsform, tanker og følelser. Dette krævede fleksibilitet i forbindelse med forskellige gruppeinddelinger, ligesom det viste sig hensigtsmæssigt at tilbyde individuelle samtaler undervejs i forløbet. Det kunne måske være hensigtsmæssigt at tilstræbe en mere homogen aldersfordeling.

Yderligere er det en erfaring, at 12 år er bundgrænse for at kunne profitere af kursustilbudet i denne form. Yngre deltagere ville kræve en anden tilrettelæggelse af form og indhold.

Umiddelbart foretrakkes en kønsmæssigt blandet gruppe, på trods af at også den rene drengegruppe gav udtryk for stort udbytte af kurset, og at det var mere afslappende, når der ikke var piger tilstede.

Der observeredes en større åbenhed og dynamik på det andet kursus. En mulig forklaring kan være, at begge køn er repræsenteret blandt kursusdeltagerne. Der kan dog ikke drages konklusioner, da også mange andre faktorer kan gøre sig gældende.

Otte deltagere vurderes stadig at være et godt / optimalt deltagerantal. Rammerne tillader de ekstra personer, og det vil give større mulighed for en jævn fordeling af køn og aldersspredning samt styrke gruppedynamikken.

Det er ikke muligt at konkludere, hvor tidligt efter en forælders skade, kurset bør tilbydes. Som nævnt ovenfor følte flere børn og unge, at de havde haft brug for kurset tidligere end ½-1 år efter forælderens skade. Samtidig bør det dog påpeges, at umiddelbart efter en opstået skade vil de gennemførte kurser ikke være hensigtsmæssige, idet barnet / den unge stadig vil være i en "chokfase", hvor det ikke på samme måde er muligt at tage viden til sig, ligesom undervisningen og samtalerne kan virke følelsesmæssigt for konfronterende. Tidsmæssig afstand fra skaden hos de aktuelle kursusdeltagere var fra ca. ½ - 4 år. Deltagere, hvor forælderens skade var forholdsvis gammel, gav udtryk for stadig at have aktuelle problemstillinger i forhold til livet i en familie med en hjerneskadet forælder og tilkendegav glæde og udbytte af kurset.

I forbindelse med rekruttering vurderes det uhyre vigtigt, at det udsendte materiale forud for tilmeldingen er grundig informativt og forsøger at skabe mod hos barnet / den unge til at deltage. Deltagere har evalueret det udsendte materiale som fyldestgørende, men samtidig følt sig usikker på, om de turde tilmelde sig. (Se informationsmaterialet, bilag 4)

Projektmedarbejdere

Den faglige sammensætning af projektmedarbejdergruppen har været som projekteret, men der har været et par personskift undervejs. I overgangen mellem den første planlægningsfase og udarbejdelse af udvidet projektbeskrivelse er en psykolog udskiftet. Efter udfærdigelsen af den udvidede projektbeskrivelse, men inden den konkrete planlægning af de to weekendkurser blev en fysioterapeut udskiftet med en anden. Dette har påvirket arbejdsgangen sporadisk, især har det medført forsinkelse, samt en mindre stigning i tidsforbruget. Den oprindelige tidsplan, se bilag 2, har således ikke kunnet overholdes, hvilket udover medarbejderskift også skyldes de ovenfor beskrevne vanskeligheder med rekruttering af deltagere til weekendkurserne. Som følge heraf er der ansøgt og bevilget forlængelse af tidsrammen for projektet.

Indhold og metoder på weekendkurset

Weekendkurset blev tilrettelagt, så *undervisningen* foregik i stor gruppe (alle kursusdeltagerne sammen) og *samtalerne* foregik i den lille gruppe (kursusdeltagerne var aldersopdelte). Der blev foretaget ændringer undervejs, og der henvises til evalueringsafsnittet desangående.

Program for weekendens forløb kan ses i bilag 3.

Undervisningen

Det overordnede emne for undervisningen var hjernens opbygning og funktion samt følgevirkninger efter hjerneskade.

Følgende blev gennemgået:

- Hjernens udseende
- Hjerneceller
- Hjernens metabolisme
- Hjernens inddeling, herunder hjernestammen samt højre/venstre hemisfære.

Herefter blev der lidt grundigere undervist i de forskellige områder i hjernen med de typiske funktioner knyttet til de specifikke områder:

- Occipitallapperne
- Parietallapperne
- Temporallapperne
- Frontallapperne
- Det motoriske/sensoriske område
- Cerebellum.
- Det limbiske system

I tilknytning til de nævnte områder i hjernen med specifikke funktioner, blev der drøftet skadesfølger i forbindelse med en hjerneskade i de nævnte områder. Det blev vægtet at inddrage de problemstillinger, kursusdeltagerne var opfyldte af.

Undervisningen var tilrettelagt med teoretiske oplæg understøttet af plancher (såvel i farve som sort/hvide) samt med praktiske og fysiske øvelser/aktiviteter til belysning og forståelse af de forskellige funktioner. Med hensyn til de fysiske aktiviteter henvises til særligt afsnit herom.

Slutteligt blev det tydeliggjort, at hjernen består af samarbejdende neurale netværk.

Som afslutning på undervisningsdelen og foranlediget af de problemstillinger kursusdeltagerne havde rejst, blev der undervist i /orienteret om følgende emner:

- Afasi
- Hukommelse
- Træthed
- Grådlabilitet
- Manglende erkendelse
- Adfærds- og personlighedsændringer.

Samtalerne

Samtalerne foregik i aldersopdelte grupper.

I første gruppesession fortalte kursusdeltagerne om deres forventninger til et weekendkursus af denne art samt redegjorde for forælderens skadeshistorie og egne oplevelser af vanskeligheder.

I anden gruppesession var emnet den enkeltes oplevelse og erfaring med at leve i en familie med en hjerneskadet forælder. (Den enkeltes tanker, følelser, somatiske symptomer og adfærd.)

Kursusdeltagerne gav udtryk for ovenstående gennem ord, skrift og tegninger.

I tredje gruppesession drøftedes, hvordan man kunne komme videre med de oplevede problemstillinger, og der blev udvekslet gode råd.

Der blev tilbudt individuelle samtaler efter behov.

Fysiske aktiviteter

De fysiske aktiviteter blev inddraget med forskellige formål.

- For det første som en del af undervisningen omhandlende de hyppigste fysiske følger efter en hjerneskade. Deltagerne fik mulighed for at opleve på egen krop, hvilke vanskeligheder de forskellige fysiske handicap kunne medføre. Dette skete ved hjælp af at ”påføre” de enkelte deltagere forskellige fysiske følgevirkninger, f.eks. et spastisk ben ved hjælp af en skinne fastspændt på benet. Herefter skulle deltagerne udføre forskellige aktiviteter. Oplevelser herfra blev efterfølgende inddraget i undervisningen.
- For det andet som aktive frikvarterer fra den mere teoretiske undervisning med mulighed for at blive ladet op og have det sjovt sammen.
- For det tredje som en god start på dagen i kraft af morgensvømning.

For en yderligere uddybning af de fysiske aktiviteter se bilag 5.

Fritid

I fritiden havde kursusdeltagerne mulighed for at slappe af med musik, spil, fysiske aktiviteter, mv. Fritiden gav også mulighed for, at deltagerne uformelt kunne udveksle tanker og erfaringer med hinanden, hvilket især de ældste deltagere angiveligt havde glæde af.

Aftenerne blev efter deltagernes eget valg hovedsageligt brugt til hygge og diverse spil.

Baggrund for evaluering af kurserne

Målsætningen for afholdelse af weekendkurser er at give børn af hjerneskadede forældre den nødvendige indsigt og handlekompetence, så man sikrer en god udvikling i familien og forebygger vanskeligheder ikke mindst hos de yngste i familien.

I et forsøg på operationalisering er der opsat en række **delmål**, der kan grupperes som følger: Delmål, der omhandler at:

- *det enkelte barn/ung får en øget viden.*
- *det enkelte barn/ung får mulighed for at samtale med andre deltagere og projektmedarbejdere.*
- *det enkelte barn/ung får øget sine handlemuligheder.*
- *at projektmedarbejderne gør sig erfaringer og opnår en øget viden.*

For en uddybning af de enkelte delmål henvises til afsnittet om målsætning, side 3.

I følge projektbeskrivelsen evalueres hvert weekendophold ud fra følgende punkter:

- Undervisningens form, indhold og rammer
- Undervisningsmaterialets anvendelighed i forhold til målgruppen

- Processen fra weekendens start til slut.
- De opstillede delmål for weekenden.

Nedenstående evaluering er således foretaget på baggrund af:

- *deltagernes evaluering ved afslutning af hvert kursus.*
Hver enkelt deltager blev bedt om nedskrive flg.:
 - Tre ting, der kunne have været bedre på kurset.
 - Tre ting, der havde været godt.
 - Hvilke opgaver, der var gode / kedelige.
 - Et ord, der kendetegnede weekenden.
 Efterfulgt af en fælles mundtlig evaluering struktureret ud fra weekendens program fra start til slut, samt de forudgående oplysninger om kursustilbudet.
- *projektmedarbejdernes evaluering ca. en uge efter afholdelse af hvert kursus.*
- *spørgeskemaundersøgelse 1-1½ måned efter afholdelse af hvert kursus.*
Hver enkelt deltager blev bedt om at besvare spørgsmål vedrørende effekten af kurset.
Spørgeskema vedlagt som bilag 6.

Evaluering af første weekendkursus d. 15.-17. september 2000

“Spændende - Spændende - Hyggeligt - Lærerigt - Sjovt” var de enkelt ord, hver deltager betegnede weekendkurset med. I den mundtlige evaluering blev dette suppleret med mange uddybninger og konstruktive ændringsforslag. Her skal kun medtages de vigtigste punkter.

Alle deltagerne havde forud for kurset været nervøse for, hvad kurset indebar, og hvem de andre deltagere var. Nervøsiteten forsvandt dog hurtigt efter starten af kurset, hvor begynderopgaverne, indbyrdes interview og samtale i små grupper, var med til at bryde isen. Ligeledes betød de fysiske aktiviteter fredag aften, at deltagerne hurtigt kom til at kende hinanden. Aktiviteter som alle deltagere fandt både sjove og lærerige. Mange kunne relatere undervisningen til deres egen fars eller mors fysiske vanskeligheder og fik herved afprøvet på egen krop, hvad der kan være svært for dem.

Generelt var deltagerne begejstrede for afvekslingen med fysiske aktiviteter imellem de andre typer aktiviteter. En del af de fysiske aktiviteter blev betragtet som en slags frikvarter.

Lørdagens program var koncentreret om hjernens opbygning og funktion kombineret med følger efter en skade. Undervisningen foregik samlet og var en kombination af foredrag og praktisk opgaveløsning. Denne kombination fandt deltagerne god, men flere gav udtryk for, at det var svært at koncentrere sig gennem hele forløbet og havde i stedet foretrukket, at undervisningen var fordelt over alle tre dage. Dette synspunkt blev delt af projektmedarbejderne og ændret i programmet for kursus nr. 2.

På forespørgsel om, hvorvidt det havde været bedre at koncentrere undervisningen om de områder i hjernen, der var berørt hos deres forældre, forlød det sammenstemmende, at det var godt at få et overblik over hjernen som helhed.

Ligeledes efter forespørgsel fra projektmedarbejderne ønskede flere af deltagerne en uddybende skriftlig forklaring til det udleverede materiale om hjernen, der evt. efterfølgende kan benyttes som opslagshæfte.

Samtalegrupperne gav den enkelte mulighed for at få talt om egne oplevelser og vanskeligheder. Deltagerne fandt det godt, at dette foregik i de små grupper. Der var delte meninger i gruppen om behovet og udbyttet af samtalerne, men alle syntes, at det umiddelbart var rart at få talt med både psykologen og de andre i gruppen.

Deltagerne gav desuden udtryk for, at også "fritiden" med almindeligt hyggeligt samvær og "Trivial Pursuit" var meget sjovt.

En enkelt deltager bemærkede, at aldersforskellen mellem deltagerne var for stor. En anden mente, at det havde været bedre, hvis der også havde været piger med på kurset.

Begge problemstillinger synes opstået som følge af, at vores mål for deltagere på kurset ikke er nået.

Endvidere blev det nævnt fra en enkelt deltager, at behovet for at deltage i et sådant kursus havde været større tidligere, få måneder efter at forældrene var blevet skadet.

Afslutningsvis gav alle deltagere udtryk for, at kurset havde levet op til deres forventninger, der hovedsageligt havde handlet om at få en viden med hjem, samt at møde andre børn og unge, der var i samme situation som de selv.

Da forældrene kom for at afhente børnene, viste der sig et behov for en orientering om weekendens forløb. Dette blev på forhånd programsat på det andet kursus.

Evaluerings af andet weekendkursus d. 17.-19. november 2000.

Evaluerings fra det andet kursus var ligeledes positiv.

Fordelingen af selve "undervisningen" på alle tre dage var vellykket. Lørdagen blev mere afvekslende og koncentrationen bevaret, desuden blev der mulighed for repetition af gårsdagens stof.

Samtalegrupperne blev fremhævet som værende meget givtige, især blandt de ældste deltagere.

Det var godt at blive delt op aldersmæssigt, og den mindre gruppe var en nødvendighed for at få talt om det, der er svært.

Deltagerne gav udtryk for, at den samlede gruppe havde en god størrelse og at det var rart at dele værelse med en anden.

Projektmedarbejderne fandt ligeledes seks deltagere som umiddelbart passende, men det viste sig at være problematisk i forbindelse med gruppedannelse. Samtalegrupperne blev ændret undervejs fra 3 + 3 til 2 + 4, idet der var for stor forskel i udviklingsniveauet hos en 14-årig pige og 12 / 13-årige drenge. Otte deltagere synes stadig som en optimal løsning, på trods af at der knapt er plads til otte deltagere i Bakkehuset. Kombineret med lokaler og grupperum i hovedbygningen og i fysioterapien er Bakkehuset et godt sted at afholde weekendkurser for børn og unge, da lokalerne er hyggelige og virker hjemlige.

Følgende enkelt ord kendetegnede efter deltagernes udsagn dette kursus: "*Spændende - Sjovt - Sjovt - Lærerigt - Godt - Hyggeligt*".

Spørgeskemaundersøgelse

Formålet med spørgeskemaundersøgelsen er at få pejlinger i forbindelse med effekten af de afholdte kurser. Det kan dog ikke betragtes som en decideret effektmåling, men skal udelukkende ses som deltagernes egne efterfølgende oplevelser af deres udbytte af kurset.

Der blev i alt udsendt 11 spørgeskemaer og returneret 10, hvilket svarer til en svarprocent på 91%.

Der er justeret en smule i spørgeskemaet mellem første og andet kursus m.h.p. at tydeliggøre eventuelle følelsesmæssige reaktioner, samt eventuelle oplevede ændringer for den enkelte før og efter deltagelse i kursus.

Spørgeskemaet er opbygget, således at der skiftevis stilles et konkret spørgsmål, hvorpå der kan svares ja eller nej, efterfulgt af et uddybende spørgsmål inden for samme emneområde.

4 ud af 5 spørgeskemaer blev returneret efter kursus 1, og 6 ud af 6 spørgeskemaer returneredes efter kursus 2.

SPØRGSMÅL	KURSUS 1. (4 / 5)		KURSUS 2. (6 / 6)	
	JA	NEJ	JA	NEJ
Ved du i dag mere om hjernen end du gjorde før du deltog i kurset ?	4	0	6	0
Ved du i dag mere om, hvad der er svært for din far / mor som følge af skaden ?	2	2	5	1
Fik du noget ud af at tale med de andre unge på kurset ?	3	1	6	0
Har du siden kurset tænkt på noget af det du var med til på kurset ?	3	1	3	3
Er der noget af det du har været med til på kurset, du har brugt eller vil bruge fremover ?	3	1		
Tror du, at det at deltage i kurset har ændret noget for Dig ?			4	2
Har du haft nogle følelsesmæssige reaktioner efter kurset eller er der opstået tvivlsspørgsmål ?			0	6

Uddybning af spørgeskemaets besvarelser.

De ikke udfyldte felter er et udtryk for, at spørgsmålet ikke var indeholdt i spørgeskemaet.

Viden om hjernen.

Samtlige deltagere oplever, at de har fået en større viden om hjernen. Fokus i uddybningerne er dels hjernens mange funktioner og dens sårbarhed, dels enkelte områder i hjernen og deres betydning, ofte sammenfaldende med forældrenes skade.

Viden om, hvad der er svært for den skadede forældre.

7 ud af 10 deltagere giver udtryk for, at de har fået en større viden om, hvad der er svært for den skadede forældre. De uddybende kommentarer beskriver en større forståelse for forældrenes forskellige reaktionsmåder, og en øget evne til at sætte sig i forældrenes sted.

Udbytte af at være sammen med andre børn og unge i samme situation.

Kun en enkelt deltager oplever ikke at have haft udbytte af at tale med de andre unge om det at have en hjerneskadet forældre. Vedkommende har dog bemærket følgende: ”Men det var rart at have andre at tale med.” (dreng, 15 år)

Alle de øvrige giver udtryk for, at det er rart at vide, at der er andre, der har det på samme måde: “Jeg har tit gået og følt, at jeg var den eneste, der havde en far, der var hjerneskadet, så det var rart at se, der også var andre.” (pige, 14 år) - “At jeg ved, at der er nogen, der har det så svært, som jeg selv har det.” (dreng, 13 år).

Desuden gives der udtryk for, at man har lært noget af at være sammen med ligestillede: “Jeg fandt ud af hvordan andre i samme situation tacklede deres problemer” (dreng, 15 år) – “... og at jeg faktisk var kommet ret godt over det, der var sket.” (pige, 15 år)

Brugbarheden af kurset.

Under dette punkt medtages to spørgsmål: a) “*Har du siden kurset tænkt på noget af det du var med til på kurset ?*” b) “*Er der noget af det du har været med til på kurset, du har brugt eller vil bruge fremover ?*” eller “*Tror du, at det at deltage i kurset har ændret noget for dig ?*”

Kun én deltager svarer benægtende på begge spørgsmål, dog tilføjes. “Jeg tror ikke det har ændret noget, fordi jeg egentlig er kommet over det. Jeg synes bare, det var rart at få snakket om det, man har gået og tænkt på.” (pige, 15 år).

Af de øvrige svarer fire deltagere bekræftende på begge spørgsmål, mens fem svarer bekræftende på ét af de to spørgsmål.

Af de uddybende kommentarer fremgår det, at brugbarheden kan ses inden for forskellige områder. For det første i form af en større viden og indsigt i skadesfølger: “Handicappene, at der er nogle mennesker, der kun kan sige navneord eller udsagnsord” (dreng, 12 år) - “Det har vel egentlig ændret på den måde, jeg “så” på skaden.” (pige, 14 år).

Andre påpeger under dette punkt, at der er opstået en større forståelse for den skadedes situation: “Hvor svært han [faderen] nogle gange har det.” (dreng, 15 år).

Endelig henviser flere deltagere til, at der er sket ændringer i deres egen måde at fungere på: “Der er længere imellem off-dagene.” (dreng, 16 år) - “Jeg er blevet bedre til at tage beslutninger.” (dreng, 13 år) - “Jeg er blevet gladere og føler mig ikke så ansvarlig for så mange ting, som jeg gjorde før.” (pige, 14 år).

Efterfølgende følelsesmæssige reaktioner.

På baggrund af en uddybende kommentar fra en forældre på spørgeskemaet efter det første kursus, er dette spørgsmål medtaget på spørgeskemaet efter andet kursus.

Kommentaren henviste til, at den pågældende dreng på vejen hjem havde været ked af, at hans far tilsyneladende var den af forældrene, der var hårdest ramt. Moderen mente dog, at drengen har haft gavn af kurset som helhed.

Af de seks deltagere, der har haft mulighed for at besvare spørgsmål om følelsesmæssige reaktioner, svarer alle benægtende.

Andre kommentarer fra deltagerne

Kun tre deltagere har ikke skrevet kommentarer under overskriften: “Evt. andet, du gerne vil fortælle os:”

Deltagerne giver her hovedsageligt udtryk for, at det har været en god weekend: “Jeg synes, at det var en rigtig god weekend. Vi både lærte noget, havde det sjovt og hyggede os sammen.” (dreng, 15 år) - “Det har været meget sjovt og rart at snakke med jer. Jeg synes, at det er en meget god idé, at I holder sådan et kursus igen.” (dreng, 12 år)

Ligeledes kommer der kommentarer til indhold og form: “Det er rart, at der også har været noget for os, for ellers var det jo kun min mor og far der var på kurser og ikke mig. Jeg syntes det var godt, vi lærte om hele hjernen i stedet for nogle områder.” (pige, 14 år) - “Jeg synes I skal ændre holdene til 14-17 i stedet for 12-17 [alder]. For dem på 12 og 13 er ikke modne nok til at snakke med dem fra 14-17 år.” (pige, 15 år).

Kommentarer fra forældrene.

Fem forældre har valgt at skrive kommentarer på spørgeskemaerne. Alle kommentarerne er positive både i forhold til det, at deres børn er blevet tilbudt et kursus og børnenes efterfølgende oplevelser og reaktioner på at have været med på selve kurset: “Vi har været meget glade for, at vores børn kunne komme på kursus [...] De har nydt godt af, at der også var nogen der tænkte på dem og forstod, at de også har et behov for forståelse. De var meget glade, da de kom hjem, det må have været en rigtig god weekend.” (forældre til en pige, 14 år og en dreng, 12 år) - “XX har været utrolig glad for at være på kurset. Han snakkede om alt, hvad I havde lavet, da vi kørte hjem. Vi tror, at det har hjulpet ham, at han har mødt og været sammen med andre i samme situation, og at han på et senere tidspunkt kan gøre brug af de ting, som han lærte på kurset.” (forældre til dreng, 13 år).

Sammenfatning og konklusion

Ovenstående evaluering synes at vidne om, at de på side 11 beskrevne delmål, er opnået.

Det enkelte barn / ung har erhvervet sig en øget viden gennem deltagelse i weekendkurset - en viden om hjernen og dens funktion, årsager til en erhvervet hjerneskade, samt de typiske følgevirkninger efter en hjerneskade.

En sådan viden kan danne baggrund for *en større forståelse af forældrenes skade og følgevirkninger*, som flere af de unge udtrykker, at de har opnået gennem kurset.

Både i den mundtlige evaluering og i den efterfølgende spørgeskemaundersøgelse har alle deltagerne givet udtryk for glæde over *at møde andre børn / unge, der er i samme situation som de selv*.

Både den formelle samtale styret af psykologen og den uformelle samtale mellem deltagerne har givet mulighed for bearbejdning af egne oplevelser og følelsesmæssige reaktioner.

Ligeledes nævnes af deltagerne brugbarheden af at kunne høre, hvordan andre har tacklet tilsvarende problemstillinger, hvilket kan føre til, at den enkelte *får øget sine handlemuligheder*. Hvorvidt kursusdeltagerne har erhvervet sig handlemuligheder, de ikke havde tidligere, kan ikke siges ud fra ovenstående, men en del svar i spørgeskemaundersøgelsen peger på, at knap halvdelen af deltagerne ca. 1½ måned efter kurset oplever, at de har fået øgede handlemuligheder.

Det sidste delmål omhandler, *at projektmedarbejderne gør sig erfaringer* med tilrettelæggelse, gennemførelse og ressourceforbrug af kursus for børn af hjerneskadede

forældre, samt opnår en *større indsigt i børn og unges forskelligartede reaktioner og problemstillinger i forbindelse med, at en forælder pådrager sig en hjerneskade.*

Dette delmål mener vi er opfyldt på tilfredsstillende vis.

Vedr. **tilrettelæggelse** har vi erfaret at:

- Det viste sig at være vanskeligere end forventet at rekruttere deltagere til kurset udelukkende fra Vejle Amt
- Det viste sig at være vanskeligere end forventet at opnå den foretrukne sammensætning
- Det var nødvendigt på baggrund af den foreliggende litteratur at udarbejde vores egne undervisningsmaterialer.
- Arbejdet lettes, når rollefordelingen er tydelig
- Tilrettelæggelse af et sådant kursus i sin helhed med kontakt til alle samarbejdspartnere er tidskrævende.

Vedr. **gennemførelse** har vi erfaret at:

- En homogen aldersfordeling er at foretrække
- Det vil være hensigtsmæssigt at tilstræbe, at den akutte fase hos den skadede forælder er overstået
- Børnene/de unge har et udækket behov for at få talt om de tanker, de gør sig
- Børnene/de unge har behov for viden om hjerneskade
- Det er vigtigt på et sådant kursus med ”fri” tid til børnene/de unge – til fysisk udfoldelse og refleksion
- De praktiske opgaver var et godt supplement til forståelsen af det teoretiske stof
- Det udarbejdede undervisningsmateriale til kurset var brugbart og kunne danne udgangspunkt for udarbejdelse af pjece til læreren indeholdende information og undervisningsmateriale.

Vedr. **ressourceforbrug** har vi erfaret at:

- Der er brug for 3 voksne til at tage vare på ”en vingeskudt børnegruppe” på 5-8 personer for at kunne tilfredsstille børnenes/de unges individuelle behov
- Et sådant kursus er mere tidskrævende end først estimeret i ansøgningen
- Udgifterne til et sådant kursus formentlig er estimeret for lavt i ansøgningen.

Vedrørende medarbejdernes større indsigt i *børn og unges forskelligartede reaktioner og problemstillinger i forbindelse med, at en forælder pådrager sig en hjerneskade*, blev de tanker, der blev formuleret i baggrunden for projektet, bekræftet.

I samtalegrupperne kom det tydeligt frem, at børnene/de unge har mange forskelligartede reaktioner på, at en forælder har fået en hjerneskade. Gennem børnenes/de unges udsagn har vi fået nuanceret problemstillingerne og fået en større indsigt i børnenes/de unges følelser af angst, vrede, sorg, glæde samt håb for fremtiden (se bilag 7).

Desuden har vi fået bekræftet, at der er behov for, at børnene/de unge kan dele tanker og følelser med ligesindede i en professionelt styret sammenhæng.

Endvidere henvises til det fremstillede undervisnings- og informationsmateriale samt denne afsluttende rapport i sin helhed.

Perspektivering

Kurserne og den efterfølgende evaluering har vist, at der er et behov for at yde støtte til børn og unge af hjerneskadede forældre. Kursusformen synes at være anvendelig med en blanding af undervisning, samtale og uformelt samvær. Denne kombination understøtter, at den enkelte deltager får en øget viden om hjerneskadeproblematikken og forståelse for egen og den øvrige families situation, samt bibringer den enkelte en oplevelse af ikke at stå alene med problemerne.

Med henvisning til ovenstående evaluering anbefales det fremover at afholde lignende kurser med opmærksomhed på deltagernes antal og alderssammensætning.

3. DEL:

AFSLUTTENDE RAPPORT VEDRØRENDE PROJEKTETS ANDEN DEL – UDARBEJDELSE AF UNDERVISNINGS- OG INFORMATIONSMATERIALE.

Anden del af projektet handler om en forebyggende indsats gennem skolen. Ideen er, at den enkelte skole/lærer får stillet et informationsmateriale til rådighed. Materialet skal give viden om hjernen og dens funktion, om hjerneskode og følgevirkninger heraf. Desuden skal materialet give information om børn/unges mulige reaktioner på, at en forælder har pådraget sig en hjerneskode.

Materialet er tænkt udformet, så det er brugbart for den enkelte lærer uden forudgående kendskab til hjerneskode, såfremt vedkommende får en elev i klassen, hvor én af forældrene har pådraget sig en hjerneskode.

Materialet er udviklet på baggrund af de indhøstede erfaringer fra de afholdte weekendkurser for børn/unge i alderen 12 – 17 år.

Materialet er udformet som en pjece til læreren med dels information om hjerne, hjerneskode og følgevirkninger og dels med beskrivelse af børn/unges mulige reaktioner. I informationsdelen vedrørende hjernen og dens funktion er indsat 6 billeder.

De samme seks billeder er vedlagt pjecen som overheads i A4 størrelse, således at læreren kan anvende dem i et eventuelt undervisningsforløb i klassen. Desuden er vedlagt et antal supplerende/forklarende overheads.

Der er ligeledes i pjecen givet konkrete ideer til fysiske aktiviteter, der i et undervisningsforløb kan bidrage til, at eleverne erhverver sig en øget indsigt i de fysiske følgevirkninger efter en hjerneskode.

Undervisningsdelen er kortfattet og i overordnede træk. Skulle man ønske mere viden om hjernens opbygning, funktion, hjerneskode og følgevirkninger heraf, henvises til litteraturlisten bagest i pjecen.

Beskrivelsen af børn/unges mulige reaktioner i forbindelse med at få en hjerneskode forælder er tænkt som information og støtte til læreren i forbindelse med de samtaler, der vil blive ført vedrørende elevens trivsel generelt og i skolen.

Ligeledes vil denne del kunne danne baggrund for, at læreren er ekstra opmærksom på reaktioner hos barnet / den unge, der kunne tyde på, at der i den konkrete situation er behov for yderligere støtte, og læreren kan således være behjælpelig med henvisning til andre instanser.

Projektmedarbejdernes udkast til informations- og undervisningsmaterialet er vedlagt rapporten som bilag.

Det er uden for nærværende projekts rammer at udgive materialet, men det er vores håb, at en udgivelse kan finde sted, eventuelt gennem et samarbejde mellem Vejle fjord, Socialministeriet og Videnscentret for Hjerneskode.

Det kan være svært at nå pjecens egentlige målgruppe, nemlig de enkelte lærere i grundskolen, der oplever at have et barn i klassen, hvis mor eller far har erhvervet en hjerneskode. Vi forestiller os, at pjecen kan distribueres til amtscentralerne og herfra udbredes til de enkelte skoler. Supplerende kan pjecen og materialet være tilgængelig på nettet via relevante hjemmesider.

